

Ярошевська О.В.доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів, обліку та оподаткування
Національного авіаційного університету**Зіборова Ю.Г.**здобувач вищої освіти освітнього ступеня «Магістр»
Національного авіаційного університету**Маковецька А.С.**здобувач вищої освіти освітнього ступеня «Магістр»
Національного авіаційного університету**Yaroshevskia Oksana, Ziborova Yuliia, Makovetska Anastasiia**
National Aviation University**ГРОШОВІ РОЗРАХУНКИ ЗА ТОВАРНИМИ ОПЕРАЦІЯМИ:
ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ, АНАЛІЗУ, ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ
В БАНКАХ І НА ПІДПРИЄМСТВАХ****CASH SETTLEMENTS FOR COMMODITY TRANSACTIONS:
FEATURES OF ACCOUNTING, ANALYSIS, FINANCIAL CONTROL
IN BANKS AND ENTERPRISES**

У статті визначено сутність безготівкових розрахунків та їх форми. З'ясовано основні проблеми грошових розрахунків за товарними операціями: недосконалість системи їх правового регулювання, яка не гарантує безумовного виконання зобов'язань через існування ризиків для однієї зі сторін. Доведено, що удосконалення обліково-аналітичного і контрольного забезпечення грошових розрахунків за товарними операціями пов'язано з обґрунтуванням критеріїв вибору способу платежу покупцем і продавцем. Обґрунтовано напрямки удосконалення системи грошових розрахунків за товарними операціями: мінімізація витрат на їх здійснення на основі використання електронних грошей і криптовалюти; зниження ризиків невиконання покупцем і продавцем взаємних зобов'язань на основі поширення системи гарантій і поручництв, використання більш складних форм безготівкових розрахунків (акредитивів), де участь банку є значною і він приймає на себе функцію гаранта.

Ключові слова: грошові розрахунки, товарні операції, організація, методика, облік, аналіз, внутрішній контроль, банки, підприємства.

The article defines the essence of non-cash payments and their forms. Non-cash settlements are the transfer of a certain amount of funds from the accounts of payers to the accounts of the recipients of funds, as well as the transfer by banks on behalf of enterprises and individuals of funds deposited by them in cash to the bank's cash register, to the accounts of the recipients of funds. It is shown that calculations are carried out by the bank on the basis of settlement documents on paper media or in electronic form. Payment instruments are: memorial order; payment order; payment request-order; payment claim; settlement check; letter of credit; collection order. Systematized the requirements for registration of payment instruments and internal control of the bank's settlement operations in terms of verifying the authenticity and formal compliance of the document. The main problems of monetary settlements for commodity transactions are clarified: the imperfection of the system of their legal regulation, which does not guarantee the unconditional fulfillment of obligations due to the existence of risks for one of the parties: in the case of prepayment, the risk is borne by the buyer, in the case of payment for actually shipped finished products, goods, services provided, work performed, the owner of the risk is the seller. It has been proven that the improvement of the accounting, analytical and control provision of cash settlements for commodity transactions is connected with the substantiation of the criteria for choosing a payment method by the buyer and seller. They should facilitate the acceleration of settlements and the reduction of transaction costs, reduce their urgency, normalize the circulation of funds, ensure a smooth process of buying and selling finished products, goods, works and services. The areas of improvement of the system of monetary settlements for commodity transactions are substantiated:

minimization of costs for their implementation based on the use of electronic money and cryptocurrencies; reducing the risks of non-fulfillment of mutual obligations by the buyer and seller based on the spread of the system of guarantees and sureties, the use of more complex forms of non-cash settlements (letters of credit), where the bank's participation is significant and it assumes the function of guarantor.

Key words: cash settlements, commodity transactions, features, accounting, analysis, financial control, banks, enterprises.

Постановка проблеми. Суб'єкти господарювання різних форм власності в процесі функціонування здійснюють велике різноманіття операцій, пов'язаних з закупівлею продукції, товарів, робіт і послуг, отриманням кредитів та їх погашенням, сплатою податків тощо. Зазначені операції можуть бути погашеними з операційною, фінансовою та інвестиційною діяльністю. Вагоме місце серед них посідають товарні операції, тобто операції, пов'язані з придбанням товарів, їх зберігання, рухом та подальшою реалізацією. Важливість обліку товарних операцій на підприємствах визначається тим, що він дозволяє систематизувати інформацію про товари на початок і кінець звітного періоду, джерела їх надходження та напрями витрачання, виявити резерви підвищення оборотності товарних запасів [1, с. 935]. Розрахунки за товарними операціями здійснюються переважно в грошовій формі: готівкової та безготівкової, причому остання форма превалює. За вказаними причинами банківські установи є безпосередніми організаторами і учасниками розрахунків за товарними операціями. Тому зазначена проблема розглядається з двох сторін учасників процесу – банки і підприємства. Синхронізація розрахунків за товарними операціями і симетричність відображення їх в обліку обумовлює актуальність статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Обліково-аналітичні і контрольні аспекти грошових розрахунків за товарними операціями скрізь призму їх особливостей в банках і на підприємствах є предметом уваги багатьох учених. Янчева Л. М., Акімова Н. С., Бойченко Н. В., Наумова Т. А. запропонували концептуальний підхід до організації та методики проведення внутрішнього аудиту розрахунків за товарними операціями [2, с. 15]. Він ґрунтується на підставі принципів, закладених у стандартах аудиту, містить логічну послідовність етапів проведення аудиту і процедур, що забезпечують досягнення цілей аудиту. Любар О. О. розглядає товарні операції у широкому змісті, як розрахунки із усіма контрагентами, тобто не тільки за товари, але і за готову продукцію, роботи, послуги [3, с. 58]. Вони нерозривно пов'язані з вхідними потоками продавця та вихідними грошовими потоками покупця, проведення і рух яких опосередковує банківська установа. Зоря О. П., Малишев Р. В. справедливо наголошують, що безготівкові роз-

рахунки клієнтів банків – юридичних і фізичних осіб жорстко регламентуються і регулюються законодавчими та нормативно-правовими актами НБУ [4, с. 78]. Економічний зміст розрахунків за товарними операціями полягає в погашенні взаємних грошових зобов'язань юридичних і фізичних осіб. Виконання зобов'язань платників податків перед бюджетом у формі перерахування податків відноситься до грошових розрахунків за нетоварними операціями. У статті Каченко О. досліджуються питання організація обліку та внутрішнього контролю грошових потоків та розрахунків на прикладі підприємств сфери технічного обслуговування автомобілів, тобто галузеві аспекти [5, с. 26]. Високо оцінюючи науковий доробок зазначених авторів, слід визнати, що грошові розрахунки за товарними операціями як спільний об'єкт обліку, аналізу, фінансового контролю в банках і на підприємствах досліджений недостатньо.

Мета статті – гармонізація систем обліку, аналізу і внутрішнього контролю грошових розрахунків за товарними операціями банківських установ і підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. З позицій системного підходу грошові розрахунки є підсистемою загальної національної грошової системи. Відповідно до статті 1 Закону України «Про банки і банківську діяльність» розрахункові банківські операції – рух грошей на банківських рахунках, здійснюваний згідно з розпорядженнями клієнтів або в результаті дій, які в рамках закону призвели до зміни права власності на активи [6]. Стаття 51 унормовує порядок здійснення розрахункових банківських операцій, які проводяться у готівковій та безготівковій формах згідно із правилами, встановленими нормативно-правовими актами Національного банку України. Безготівкові розрахунки проводяться на підставі розрахункових документів на паперових носіях чи в електронному вигляді. Формами безготівкових розрахунків в Україні є: платіжні доручення, платіжні вимоги, вимоги-доручення, векселі, чеки, банківські платіжні картки та інші дебетові і кредитові платіжні інструменти, що застосовуються у міжнародній банківській практиці. Платіжні інструменти мають бути оформлені належним чином і містити інформацію про їх емітента, платіжну систему, в якій вони використовуються, правові підстави здійснення розрахункової опе-

рації і, як правило, держателя платіжного інструмента та отримувача коштів, дату валютування, а також іншу інформацію, необхідну для здійснення банком розрахункової операції, що цілком відповідають інструкціям власника рахунку або іншого передбаченого законодавством ініціатора розрахункової операції. При виконанні розрахункової операції банк зобов'язаний перевірити достовірність та формальну відповідність документа.

Закон України «Про платіжні послуги» визначає безготівкові розрахунки – перерахування коштів з рахунків платників на рахунки отримувачів, а також перерахування надавачами платіжних послуг коштів, внесених платниками готівкою, на рахунки отримувачів [7].

Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті визначає безготівкові розрахунки як перерахування певної суми коштів з рахунків платників на рахунки отримувачів коштів, а також перерахування банками за дорученням підприємств і фізичних осіб коштів, унесених ними готівкою в касу банку, на рахунки отримувачів коштів [8]. Ці розрахунки проводяться банком на підставі розрахункових документів на паперових носіях чи в електронному вигляді. Їх перелік відрізняється від того, що наведений у Законі України «Про банки і банківську діяльність» і складається з таких видів платіжних інструментів: меморіального ордера; платіжного доручення; платіжної вимоги-доручення; платіжної вимоги; розрахункового чека; акредитива; інкасового доручення (розпорядження).

Порядок обліку безготівкових розрахунків клієнтів за товарними операціями в обов'язковому порядку має бути прописаним у внутрішньобанківських нормативних документах та інструкціях і чітко визначені в обліковій політиці банку. Облік коштів юридичних осіб (у тому числі фізичних осіб – підприємців) здійснюється за кожним контрагентом у розрізі договорів на окремих аналітичних рахунках з обліку коштів, нарахованих витрат, дисконту/премії. Облік коштів, що зберігаються на поточних рахунках клієнтів, здійснюється за рахунками 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», 2650 «Кошти на вимогу небанківських фінансових установ», 2605 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання для здійснення операцій з використанням платіжних карток».

Бухгалтерські проводки за товарними операціями залежать від того, в яких банках обслуговуються покупці і продавець. Якщо вони клієнтами одного банку, то проводка здійснюється за субрахунками аналітичного обліку 2600, якщо в різних, то надходження коштів на рахунок клієнта відображається проводкою за дебетом 1200 «Кореспондентський рахунок» –

Кредит 2600, перерахування коштів на користь контрагента – зворотною проводкою за дебетом 2600 і кредитом 1200.

В бухгалтерському обліку підприємств результатом здійснення товарних операцій є: у продавця – виникнення дебіторської заборгованості за рахунком 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» субрахунками, призначеними для усіх видів діяльності, а саме: 361 «Розрахунки з вітчизняними покупцями», 362 «Розрахунки з іноземними покупцями», 363 «Розрахунки з учасниками ПФГ»; у покупця – виникнення кредиторської заборгованості за рахунком 63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками» за субрахунками 631 «Розрахунки з вітчизняними постачальниками», 632 «Розрахунки з іноземними постачальниками», 633 «Розрахунки з учасниками ПФГ», облік за якими ведеться за усіма видами діяльності. У разі наявності дебіторської заборгованості грошові розрахунки відображаються в обліку за кредитом субрахунків рахунку 36 в кореспонденції з дебетом: субрахунків рахунку 30 «Готівка» (при готівкових розрахунках), субрахунків рахунку 31 «Рахунки в банках» (при безготівкових розрахунках). У разі наявності кредиторської заборгованості грошові розрахунки відображаються в обліку за дебетом субрахунків рахунку 63 в кореспонденції з кредитом: субрахунків рахунку 30 «Готівка» (при готівкових розрахунках), субрахунків рахунку 31 «Рахунки в банках» (при безготівкових розрахунках).

Дебіторська і кредиторська заборгованість за рахунками 36 і 63 є віддзеркаленням стану розрахунків за товарними операціями і є вагомим фактором впливу на фінансові ресурси підприємства. Тому вони є важливим об'єктом внутрішнього контролю, для удосконалення їх методики необхідно: проводити постійну діагностику стану розрахунків підприємства, проводити звірку розрахунків, виявляти причини відхилень і знаходити причини помилок, оцінювати ризики непогашення дебіторської заборгованості і формувати резерв сумнівних боргів; для зниження виникнення проблемної і простроченої заборгованості необхідно проводити оцінювання фінансового стану потенційних дебіторів, їх платоспроможності, репутації на ринку, терміну існування, диверсифікації клієнтури. Доцільно використовувати: лімітування дебіторської і кредиторської заборгованості за товарними операціями за кожним окремим потенційним покупцем і продавцем; а також різні форми забезпечення повернення боргу (застава, страхування, гарантії банків або третіх осіб, оформлення забезпеченим векселем тощо), факторинг, створення резерву сумнівних боргів [9, с. 55]. Інноваційними технологіями в розрахунках за товарними операціями в мережі Інтернет є використання цифрових активів, або

криптовалюти, яка зберігається на цифрових гаманцях. Для ведення обліку криптовалюти запропоновано використовувати такі синтетичні рахунки 128 «Цифрові активи», 336 «Цифровий гаманець» [10, с. 193]. З метою здійснення операцій з оподаткування, де використовується криптовалюта, необхідно визнати криптовалюту платіжним засобом.

Висновки:

1. У статті визначено сутність безготівкових розрахунків та їх форми. Безготівкові розрахунки – це перерахування певної суми коштів з рахунків платників на рахунки отримувачів коштів, а також перерахування банками за дорученням підприємств і фізичних осіб коштів, унесені ними готівкою в касу банку, на рахунки отримувачів коштів. Показано, що розрахунки проводяться банком на підставі розрахункових документів на паперових носіях чи в електронному вигляді. Платіжними інструментами є: меморіальний ордер; платіжне доручення; платіжна вимога-доручення; платіжна вимога; розрахунковий чек; акредитив; інкасове доручення. Систематизовано вимоги до оформлення платіжних інструментів та проведення внутрішнього контролю розрахункових операцій банку в частині перевірки достовірності та формальної відповідності документа.

2. З'ясовано основні проблеми грошових розрахунків за товарними операціями: недосконалість системи їх правового регулювання, яка

не гарантує безумовного виконання зобов'язань через існування ризиків для однієї зі сторін: у разі передоплати ризик несе покупець, у разі оплати за фактично відвантажену готову продукцію, товари, надані послуги, виконані роботи власником ризику є продавець.

3. Доведено, що удосконалення обліково-аналітичного і контрольного забезпечення грошових розрахунків за товарними операціями пов'язано з обґрунтуванням критеріїв вибору способу платежу покупцем і продавцем. Вони мають сприяти прискоренню розрахунків та зниженню транзакційних витрат, скорочуватимуть їх терміновість, нормалізуватимуть кругообіг коштів, забезпечуватимуть безперервний процес купівлі-продажу готової продукції, товарів, робіт та послуг.

4. Обґрунтовано напрямки удосконалення системи грошових розрахунків за товарними операціями: мінімізація витрат на їх здійснення на основі використання електронних грошей і криптовалют; зниження ризиків невиконання покупцем і продавцем взаємних зобов'язань на основі поширення системи гарантій і поручицтв, використання більш складних форм безготівкових розрахунків (акредитивів), де участь банку є значною і він приймає на себе функцію гаранта.

Метою подальших досліджень є удосконалення організації і методики обліку, аналізу і внутрішнього контролю руху товарів і готової продукції в ресторанному господарстві.

Список використаних джерел:

1. Матюха В. І., Мисака Г. В. Бухгалтерський облік розрахунків підприємства за товарними операціями. *Молодий вчений*. 2018. № 1(2). С. 933–936.
2. Янчева Л. М., Акімова Н. С., Бойченко Н. В., Наумова Т. А. Концептуальний підхід до організації та методики проведення внутрішнього аудиту розрахунків за товарними операціями. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. 2014. Вип. 1. С. 7–18.
3. Любар О. О. Облікове забезпечення управління розрахунками з контрагентами за товарними операціями. *Агросвіт*. 2020. № 1. С. 48–60.
4. Зоря О. П., Малишев Р. В. Теоретичні засади ведення обліку безготівкових розрахунків суб'єктів господарської діяльності банківськими установами. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 18. С. 77–79.
5. Кащенко О. Організація обліку та внутрішнього контролю грошових потоків та розрахунків на прикладі підприємств сфери технічного обслуговування автомобілів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2010. Вип. 118. С. 25–26.
6. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>.
7. Про платіжні послуги: Закон України від 30.06.2021 № 1591-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20/ed20210630#n10>.
8. Про затвердження Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті: Постанова Національного банку України; Інструкція, Форма типового документа, Повідомлення, Доручення, Вимоги, Розпорядження, Вказівки, Реєстр від 21.01.2004 № 22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0377-04/ed20150417/find?text=%C1%E5%E7%E3%EE%F2%B3%E2%EA%EE%E2%B3+%F0%EE%E7%F0%E0%F5%F3%ED%EA%E8#n36>.
9. Кащенко О. Облік та контроль дебіторської заборгованості як складової системи грошових розрахунків підприємства. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2011. Вип. 130. С. 54–56.
10. Тарасова Т. О., Макурін А. А. Облік криптовалюти в розрахунках на підприємстві порівняно з реальними грошовими коштами. *Бізнес Інформ*. 2020. № 8. С. 190–195.

References:

1. Matiukha V. I., Mysaka H. V. (2020) Bukhhalterskyi oblik rozrakhunkiv pidpriemstva za tovarnymy operatsiiamy [Accounting of the company's calculations for commodity transactions]. *Molodyi vchenyi*, vol. 1(2), pp. 933–936. (in Ukrainian)
2. Iancheva L. M., Akimova N. S., Boichenko N. V., Naumova T. A. (2014) Kontseptualnyi pidkhid do orhanizatsii ta metodyky provedennia vnutrishnoho audytu rozrakhunkiv za tovarnymy operatsiiamy [A conceptual approach to the organization and methodology of conducting an internal audit of settlements for commodity transactions]. *Ekonomichna stratehiia i perspektyvy rozvytku sfery torhivli ta posluh*, vol. 1, pp. 7–18. (in Ukrainian)
3. Liubar O. O. (2020) Oblikove zabezpechennia upravlinnia rozrakhunkamy z kontrahentamy za tovarnymy operatsiiamy [Accounting management of settlements with counterparties for commodity transactions]. *Ahrosvit*, vol. 1, pp. 48–60. (in Ukrainian)
4. Zoria O. P., Malyshev R. V. (2015) Teoretychni zasady vedennia obliku bezghotivkovykh rozrakhunkiv subiektiv hospodarskoi diialnosti bankivskymy ustanovamy [Theoretical principles of keeping records of non-cash settlements of business entities by banking institutions]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 18, pp. 77–79. (in Ukrainian)
5. Kashchenko O. (2010) Orhanizatsiia obliku ta vnutrishnoho kontroliu hroshovykh potokiv ta rozrakhunkiv na prykladi pidpriemstv sfery tekhnichnoho obsluhovuvannia avtomobiliv [Organization of accounting and internal control of cash flows and calculations on the example of enterprises in the field of car maintenance]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika*, vol. 118, pp. 25–26. (in Ukrainian)
6. Verkhovna Rada of Ukraine (2000) Pro banky i bankivsku diialnist [On banks and banking activity]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (accessed 17.05.2021) (in Ukrainian)
7. Verkhovna Rada of Ukraine (2021) Pro platizhni posluhy [On payment services]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20/ed20210630#n10> (accessed 18.05.2021). (in Ukrainian)
8. National Bank of Ukraine (2004) Pro zatverdzhennia Instruksii pro bezghotivkovi rozrakhunky v Ukraini v natsionalnii valiuti [On the approval of the Instructions on cashless payments in Ukraine in the national currency]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0377-04/ed20150417/find?text=%C1%E5%E7%E3%EE%F2%B3%E2%EA%EE%E2%B3+%F0%EE%E7%F0%E0%F5%F3%ED%EA%E8#n36> (accessed 17.05.2021). (in Ukrainian)
9. Kashchenko O. (2011) Oblik ta kontrol debitorskoi zaborhovanosti yak skladovoi systemy hroshovykh rozrakhunkiv pidpriemstva [Accounting and control of receivables as a component of the company's monetary settlement system]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika*, vol. 130, pp. 54–56.
10. Tarasova T. O., Makurin A. A. (2020) Oblik kryptovaliuty v rozrakhunkakh na pidpriemstvi porivniانو z realnymy hroshovymy koshtamy [Accounting of cryptocurrency in company calculations compared to real money]. *Biznes Inform*, vol. 8, pp. 190–195.